

Łukasz NIEWCZAS

PRZESŁANIE NIEZMIENNIE AKTUALNE  
Konferencja „Kulturowy wymiar twórczości Cypriana Norwida”  
KUL, Lublin, 5-6 XI 2013

W dniach 5-6 listopada 2013 roku odbyła się w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II konferencja „Kulturowy wymiar twórczości Cypriana Norwida”, zorganizowana przez Katedrę Teorii Kultury i Sztuki w Instytucie Kulturoznawstwa KUL oraz Towarzystwo Naukowe KUL. Okazję do przypomnienia sylwetki Norwida i dokonania oglądu jego twórczości w perspektywie kulturowej stanowiła sto trzydziesta rocznica śmierci poety. A jednak to nie rocznicowa okoliczność, lecz raczej przeświadczenie o dużej wciąż aktualności Norwidowskiego dzieła stanowiło główną motywację dla organizatorów konferencji.

Symposium zgromadziło niemal trzydziestu uczestników, którzy przybyli zarówno z Polski (z Warszawy, Łodzi, Lublina, Torunia, Poznania, Wrocławia, Pułtuską i Sanoka), jak i z zagranicy (z Paryża, Leeds, Brasillii oraz Drezna). Intencją organizatorów konferencji było ukazanie sylwetki autora *Vade-mecum* nie tylko z perspektywy akademickich badaczy literatury, ale także znawców i miłośników Norwida spoza kręgu literaturoznawczego: filozofów, historyków, historyków sztuki i socjologów. Zamiar ten udało się, przynajmniej częściowo, zrealizować.

Konferencję utworzyli i powitali uczestników kierownik Katedry Teorii Kultury

i Sztuki KUL dr hab. Ryszard Zajączkowski, *spiritus movens* całego przedsięwzięcia, oraz ks. prof. Marcin Tkaczyk, dziekan Wydziału Filozofii KUL. Rozpoczęciu konferencji towarzyszyła uroczystość wręczenia Medalu Fundacji Norwidowskiej „Za zasługi w upowszechnianiu twórczości Cypriana Norwida” – odznaczenie przyznano w tym roku znakomitemu tłumaczowi, poecie i popularyzatorowi Norwida za granicą – Krzysztofowi Andrzejowi Jeżewskiemu z Paryża. Laudację na cześć laureata wygłosił prof. Wojciech Kudyba z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Całą uroczystość zwieńczył wykład Krzysztofa A. Jeżewskiego, poświęcony związkom twórczości literackiej i plastycznej Norwida z myślą i sztuką starożytnych Chin, który to temat, dodajmy na marginesie, znalazł swoje pełniejsze opracowanie w wydanej niedawno książce laureata *Cyprian Norwid a myśl i poetyka Kraju Środka*<sup>1</sup>.

Wystąpienia referentów podzielone zostały na pięć działów problemowych: „Norwid i jego epoka”, „Norwid jako myśliciel”, „Norwid wobec sztuki”, „Artyzm i recepcja utworów Norwida” oraz „Religijne przesłanie Norwida”. Dział pierwszy

<sup>1</sup> Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

zainauguowało wystąpienie prof. Henryka Siewierskiego, reprezentującego Universidade de Brasília, zatytułowane „Norwid za dni Komuny Paryskiej”. Prelegent, poddając analizie epistolografię Norwida z roku 1871 – okresu, kiedy poeta znalazł się w samym oku cyklonu rewolucyjnego Paryża – opisał odrazę Norwida do rozgrywającego się na jego oczach cywilizacyjnego katalizmu. Na przykładzie odniesienia poety do Komuny Paryskiej Siewierski charakteryzował też właściwy Norwidowi sposób ujmowania zdarzeń historycznych – w jego dziele nie znajdujemy ich „fotograficznej” rejestracji, ale próbę wydobywania głębokiego sensu wypadków, widzianych w szerokim kontekście procesu dziejowego.

Kolejne wystąpienie, prof. Barbary Stelmaszczyk z Uniwersytetu Łódzkiego, nosiło tytuł „Norwid i jego rozumienie funkcji pisarza”. Akcentując właściwą Norwidowi potrzebę głębokiego kontaktu ze społeczeństwem, badaczka wskazywała na wielką wagę pisarstwa jako działalności wpływającej na świadomość społeczną i ją kształtującej. Paradoxem jest, że współczesne Norwidowi polskie społeczeństwo niemal całkowicie zignorowało ten wpływ. Prelegentka konstatowała, że jednym z podstawowych problemów, które obserwował Norwid w otaczającym go społeczeństwie, była nieautentyczność form jego istnienia – co szczególnie odzwierciedla temat salonowy w jego twórczości.

Zagadnienie zarysowane w tytule referatu „Kultura salonu w twórczości Norwida” rozwinęła dr Justyna Kozłowska z Akademii Teatralnej w Warszawie, za główny przedmiot oglądu biorąc obraz salonu w dramacie *Aktor*. Prelegentka omawiała sztukę Norwida w kontekście jej ostatniej, głośnej i bardzo dobrze przyjętej scenicznej realizacji w reżyserii Michała Zadary, uwypuklającej nowoczesność i aktualność podejmowanej przez Norwida problematyki (dotyczącej wszechwładnej roli pie-

niądza, braku autentyczności czy rzeczywistości jako gry pozorów i masek).

Sesję przedpołudniową zakończyło wystąpienie dr. hab. Włodzimierza Torunia z KUL „Między geografią a kulturą”, obrazujące sposób pojmowania przez Norwida związków między geopolitycznymi uwarunkowaniami państwa polskiego a jego misją kulturowo-cywilizacyjną. W tej perspektywie relacje Polski z Rosją skłonny był Norwid opisywać w kategoriach starcia cywilizacji łacińskiej i euroazjatyckiej.

Sesję popołudniową otworzyło wystąpienie dr. Magdaleny Woźniewskiej-Działak z UKSW „Wczesny Norwid i podstawowe doświadczenie polskości”. Autorka referatu, analizując głównie twórczość poety z lat czterdziestych dziewiętnastego wieku, zaprezentowała wizerunek pisarza, który wydaje się słabiej obecny w badaniach, i ukazała Norwida nie jako artystę odosobnionego czy genialnego samotnika, ale jako twórcę zakorzenionego w polskości. Cecha ta uwidacznia się w twórczości juvenilnej artysty, silnie akcentującej ideę rodzimości, oraz w jego wczesnej biografii – prelegentka zaprezentowała postać Norwida jako człowieka mocno wrośniętego w życie artystyczno-intelektualne Warszawy przełomu lat trzydziestych i czterdziestych dziewiętnastego wieku. Za zwieńczenie tego nurtu twórczości poety, kultywującego polskość i rodzimość, uznała badaczka refleksję poetycką zawartą w Norwidowskim *Promethdionie*.

Problematyce piśmienności i oralności poświęcone zostało wystąpienie dr. Pauliny Abriszewskiej z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika „XIX-wieczna tęsknota za oralnością – przypadek Norwida”. Twórczość Norwida wyrastała pośród sprzecznych uwarunkowań: z jednej strony – romantycznej fascynacji oralnością, z drugiej – gwałtownego rozwoju kultury druku. Norwid, nie kwestionując zalet wynikających z upowszechnienia wynalazku Gutenberga, wyżej w swoich tekstach

wartościuje jednak porządek głosu, mowy. Abriszevska, zwracając uwagę na nowatorstwo Norwidowskiej grafii, niezwykle bogatej, zróżnicowanej i oryginalnej, postawiła tezę, że poczynania autora *Vademecum* w tym aspekcie traktować można jako próbę oddania za pomocą pisma sposobu głosowego wykonania utworu. Oryginalność zapisu – rozumianego jako swoista partytura – mierzy tu zatem w utrwaleniu oralnego charakteru tekstu.

Obrady pierwszego dnia zakończyła dyskusja panelowa, toczona pod hasłem „Norwid – nasz współczesny”, której uczestnikami byli: Krzysztof A. Jeżewski, prof. Henryk Siewierski, prof. Bernadetta Kuczera-Chachulska z UKSW i prof. Michał Masłowski z Université de Paris Sorbonne. Rozmowa skupiała się wokół głównego zagadnienia: Co sprawia, że Norwid jest dla wielu dzisiejszych czytelników pisarzem współczesnym, wciąż aktualnym? W dyskusji wskazywano na różne przyczyny tego stanu rzeczy: energię i nowatorstwo stosowanego przez niego języka poetyckiego, zakorzenienie twórczości Norwida w potocznej egzystencji mimo jej stałego ukierunkowania na transcendencję, ironiczny dystans artysty do rzeczywistości, walor poznawczy jego twórczości czy też sentencjonalność sprawiającą, że wiele Norwidowskich cytatów funkcjonuje w języku ogólnym jako skrzydlate słowa – czasem bez świadomości użytkowników, kto jest ich autorem. Dyskutowano także o tym, jak poezja Norwida wygląda z perspektywy czytelników zagranicznych (tu wciąż Norwid jawi się jako poeta nieznan), oraz o specyficznym zawieszeniu jego twórczości pomiędzy tradycjonalizmem a nowatorstwem.

Pierwszy dzień konferencji zwieńczyła część artystyczna: koncert poetycki *Spotkanie z poezją Norwida* w wykonaniu Laboratorium Teatralnego Retoryki Stosowanej pod opieką Witolda Kopcia.

Drugiego dnia konferencji obrady sekcji „Norwid jako myśliciel” otworzyło

wystąpienie prof. Michała Masłowskiego „Zarys antropologii kultury w dziele Norwida”. Badacz akcentował znaczenie metafizyki pracy w dziele Norwida, której współczesne przedłużenie odnajdował w ruchu Solidarności, a także w myśli Karola Wojtyły i Józefa Tischnera. W kolejnym wystąpieniu, zatytułowanym „Ślady tradycyjnej filozofii europejskiej w twórczości Norwida”, dr Wiesława Sajdek z KUL poruszyła kwestię obecności wątków myśli Sokratesa, Platona i Arystotelesa w dziele artystycznym Norwida. Przy całym uniwersalizmie poety badaczka skłonna była we wnioskach określić postawę filozoficzną Norwida mianem chrześcijańskiego platonizmu.

Dr Elżbieta Lijewska z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w referacie „Ślady Kierkegaarda w twórczości Norwida” z punktu widzenia dokumentalisty i znawcy biografii Norwida śledziła możliwość wpływu poglądów duńskiego egzystencjalisty na myśl i twórczość polskiego poety. Dogodną okazją do zapoznania się z tezami Kierkegaarda mógł być, według hipotezy badaczki, pobyt Norwida w Niemczech w roku 1842. Elementami zbliżającymi praktykę artystyczno-filozoficzną obu twórców są między innymi: właściwa im pasja etyczna, niechętny stosunek do idealistycznej filozofii niemieckiej spod znaku Hegla, a przede wszystkim koncepcja ironii, czerpiąca z majeutycznej ironii sokrateskiej.

Mgr Marta E. Rogowska z Uniwersytetu Warszawskiego w referacie „Koine kulturowa w stylu myślowym Norwida” poddała analizie obecność w epistolografii Norwida różnego rodzaju nawiązań do tekstu Biblii, głównie cytatów lub kryptocytatów. Nawiązania te, jak wykazała badaczka, są nie tylko elementem stylu językowego Norwida, ale przede wszystkim świadectwem jego stylu myślowego, światopoglądu głęboko zakorzenionego w Piśmie Świętym.

Norwidowskiemu rozumieniu piękna, jego genezie, metafizyce, a także Norwidowskiej teorii sztuki widzianej przez pryzmat piękna poświęcone zostało wystąpienie mgr Krystyny Laszczyńskiej-Fankanowskiej z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, zatytułowane „«Miłości – która wszystko to stworzyła. A wszystko piękne!». Norwidowskie ujęcie piękna”. Referat ten otwierał część obrad pod hasłem „Norwid wobec sztuki”. Dwa kolejne wystąpienia w tej sekcji należały do historyków sztuki. Odczyt dr Edyty Chlebowskiej z KUL nosił tytuł „Motywy pasyjne w plastyce Norwida”. Jak zauważyła badaczka, motywy te pojawiają się w pracach plastycznych Norwida czerpiących swój temat z Ewangelii. Prelegentka starała się uchwycić indywidualny rys Norwida w zakresie jego plastyki, polegający na swoiście rozumianej literackości i semantyczności jego malarstwa, w którym pierwiastki zmysłowe kierują zwykle ku treściom metafizycznym. Zagadnienie Norwidowskiej plastyki podjęła także mgr Agnieszka Salamon-Radecka reprezentująca Muzeum Narodowe w Poznaniu, która wygłosiła referat pod tytułem „Aneks do projektowanego katalogu dzieł plastycznych Cypriana Norwida, czyli słów kilka o grafikach ze zbiorów Gabinetu Rycin Muzeum Narodowego w Poznaniu”. Szczególnie frapujące, choć i kontrowersyjne, okazało się omówienie jednej z najważniejszych prac plastycznych Norwida – ryciny *Solo (Melancholia)* – którą referentka proponowała łączyć z poematem Słowackiego *Anhelli* i interpretować jako portret tytułowego bohatera tego utworu.

Nowe spojrzenie na lirykę juvenilną Norwida, z reguły nisko ocenianą przez badaczy, zaprezentowała dr hab. Dorota Plucińska z Akademii Humanistycznej w Pułtusku w referacie „Wczesna twórczość Cypriana Norwida a konwencja gotycyzmu”. Pojawiające się w młodzieńczych wierszach Norwida motywy grobu, cmentarza czy nocy ba-

daczka skłonna była postrzegać jako pastisz ujęć właściwych konwencji gotyckiej, jako swego rodzaju literackie ćwiczenie młodego pisarza z zakresu stylizacji.

W ramach kolejnego działu: „Artyzm i recepcja utworów Norwida”, trzy referaty poświęcone zostały kwestiom przekładu poezji Norwida na języki obce. O trudnościach związanych z tłumaczeniem Norwida na angielski i przyjętych przez siebie strategiach translatorskich mówił Patrick Corness z University of Leeds, biorąc za przykład dwa tłumaczone przez siebie liryki: *W Weronie* i *Fatum*. Badacz powoływał się w swoim wystąpieniu na ustalenie innej prelegentki, znawczyni zagadnień związanych z tłumaczeniem Norwida na angielski, dr hab. Agaty Brajerskiej-Mazur z KUL. Wspomniana badaczka swój referat poświęciła z kolei tłumaczeniom na język Shakespeare’a dwóch wierszy Norwida o Johnie Brownie. Ostatnim z referatów dotyczących kwestii translacyjnych było wystąpienie Petera Gehrischa „Z dala od kanonu swojej epoki. O poemacie Norwida *Rzecz o wolności słowa*”. Odwołując się do własnych doświadczeń tłumacza *Rzeczy o wolności słowa* na język niemiecki, Gehrisch analizował ten utwór jako w wielu aspektach nowatorski na swoim historycznoliterackim tle.

O Norwidowej koncepcji języka i jej inspiracjach mówiła dr Anna Kozłowska z UKSW. Badaczka akcentowała fundamentalne dla tej koncepcji przekonanie Norwida o boskim pochodzeniu języka i o jego sakralnym charakterze. Konsekwencją tego założenia był sprzeciw Norwida wobec ewolucyjnych teorii języka i przekonanie, że zadanie poety polega na tym, by – mówiąc słowami wiersza *Kolebka pieśni* – „słowom wrócić ich wygłos-pierwszy”.

Część konferencji poświęconą artyzmowi i recepcji Norwida kończyły wystąpienia badaczy z KUL: dr. hab. Adama Fitasa i dr. Łukasza Niewczas. Pierwszy zaproponował nowatorski sposób lektury znanego wiersza *Moja ojczyzna*, traktując

utwór nie tylko jako obiekt immanentnej interpretacji, ale także swoisty – przez swą poetyckość – wykład kultury polskiej (w jej różnych aspektach i uwarunkowaniach: geograficznym, historycznym, językowym, aksjologicznym, antropologicznym), możliwy do wykorzystania jako pewnego rodzaju konspekt zajęć z zakresu kultury polskiej, prowadzonych na przykład dla studentów zagranicznych. Referat Łukasza Niewczasza poświęcony został kwestiom języka poetyckiego Norwida, a konkretnie zagadnieniu metafory, ujętej na historycznoliterackim tle. Według badacza poetyka metafory Norwidowskiej, rozpatrywana w kontekście rozwiązań poetyckich literatury romantycznej i modernistycznej, cechuje się silną oryginalnością – z jednej strony wykracza znacznie poza romantyzm, z drugiej – nie wykazuje istotowych pokrewieństw z praktykami metaforyzacyjnymi pisarzy rodzącego się w czasach Norwida modernizmu: Baudelaire’a, Rimbauda czy Mallarmégo.

Obrady ostatniej sekcji konferencji, zatytułowanej „Religijne przesłanie Norwida”, obejmowały cztery referaty. W swoim wystąpieniu „Protestantyzm – prawosławie – islam. Uwagi na marginesie trzech notatek Norwida” dr hab. Piotr Chlebowski z KUL polemizował z powszechnym poglądem na temat autora *Vade-mecum* jako myśliciela „ekumenicznego”, zawsze skłonnego do poszukiwania na gruncie religijnym wzajemnych więzi i przestrzeni dialogu między różnymi wyznaniem. Jak przekonywał prelegent, Norwid potrafił być także bardzo ostrym i krytycznym komentatorem wyznań i religii innych niż katolicyzm, co ilustrują jego uwagi pod adresem islamu, prawosławia i protestantyzmu zawarte w trzech analizowanych notatkach.

Inne oblicze relacji Norwida do świata arabskiego – bardziej w wymiarze kulturowym niż ściśle religijnym – przedstawiła w referacie „Świat arabsko-muzułmański w dziełach Norwida” dr Renata Gadam-

ska-Serafin z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sanoku. W swoim erudycyjnym wystąpieniu prelegentka skonstatowała obecność około dwustu miejsc w dziełach Norwida, zarówno literackich, jak i plastycznych, w których sięga on do elementów kultury muzułmańskiej, przy czym nawiązania te mają charakter raczej pozytywny, są świadectwem fascynacji kulturą, którą Norwid poznał dość dobrze, jakkolwiek nie z autopsji.

Mgr Magdalena Karamucka z UAM w referacie „Gladiator – chrześcijanin – Norwid”, wychodząc od analizy wiersza *Spowiedź*, poddała oglądowi częsty u Norwida motyw gladiatora, traktując go jako postulatyczną figurę poety w dziewiętnastym wieku: pisarza-głosiciela prawdy. Figura ta, popularna w całym ówczesnym stuleciu, godziła dwie najważniejsze dla Norwida tradycje: antyczną i chrześcijańską.

Konferencję zamknęło wystąpienie dr. hab. Ryszarda Zajączkowskiego „Norwid o wkładzie Kościoła do dziedzictwa kulturowego”. Badacz akcentował różnorodność sfer rzeczywistości, na które Kościół, według Norwida, w istotny sposób wpływał, kształtując i wzbogacając ich charakter: od sztuki poczynając, przez organizację życia społecznego i ekonomicznego, sferę moralności, aż po przestrzeń aksjologii, ochronę transcendentnych wartości: prawdy, dobra i piękna.

Symposium „Kulturowy wymiar twórczości Cypriana Norwida” uznać trzeba za udane. Szeroka formuła konferencji zaowocowała różnorodnością problematyki i pozwoliła na wieloaspektowy ogląd Norwidowskiego dzieła w kontekście historycznoliterackim, religijnym, filozoficznym oraz estetycznym. Powracająca często podczas obrad perspektywa aktualizacyjna, włączająca twórczość i refleksję Norwida w horyzont naszej współczesności, potwierdziła, że głos autora *Promethidiona* pozostaje wciąż ważny, także dla dwudziestopięcioletniej rzeczywistości.